

СЕРЕДНІ ЦИКЛИ ТА ЇХ РОЛЬ У ПРОТІКАННІ ПРОЦЕСІВ ВІДТВОРЕННЯ ОСНОВНИХ ЗАСОБІВ НА ПІДПРИЄМСТВАХ

*Розглянуто протікання процесу відтворення основних засобів з позицій
впливу на них середніх економічних циклів Жюгляра*

Постановка проблеми. Забезпечення ефективного функціонування підприємств в сучасних умовах вимагає здійснення управління підприємством при врахуванні змін зовнішнього середовища, тому передбачення цих змін дозволяє розробити стратегічні заходи, які дозволять закріпити ринкову позицію підприємства, визначити основні тенденції, що характерні для ринку основних засобів, ринку товару тощо.

Якість формування стратегії залежить від багатьох чинників, але не в останню чергу від можливостей прогнозування змін ринкової кон'юнктури та визначення основних напрямів впливу зовнішнього середовища на стан підприємства.

У зв'язку із цим важливо спроектувати вплив циклічних змін на діяльність конкретного підприємства при розумінні витоків циклічного розвитку систем, причин та наслідків циклічних процесів в економіці. Такий підхід дозволить згладити негативний вплив кризи та закріпити позиції підприємства на ринку.

Мета дослідження. Визначення впливу циклічних змін на діяльність підприємства та розробка пропозицій щодо прогнозування процесів відтворення основних засобів.

Аналіз останніх досліджень та публікацій. Питаннями економічних циклів і вивченням їх впливу на розвиток економічних систем займалися економісти різних наукових шкіл. Найбільш відомі праці за цією проблематикою М. Кондратьєва, К. Маркса, У. Мітчела, Е. Хансена, Дж. Кейнса, Д. Рікардо., Й. Шумпетера, М. Кейнса, Д. Кітчина, К. Жюгляра та інших. Серед сучасних дослідників, що займаються цією проблемою, варто зазначити Грініна Л.Є., Коротаєва А.В., Кошій О.В.

Останнім часом питанням циклічного розвитку економіки стали приділяти більшу увагу у зв'язку із світовою фінансовою кризою для пояснення причини кризових явищ та розроблення заходів для подолання негативних наслідків кризи.

В цих роботах вивчені причини, протікання та можливі заходи згладжування циклічних коливань економіки.

В той же час поза увагою науковців залишаються питання, які спрямовані на визначення впливу циклічних коливань на діяльність окремих підприємств і зокрема на протікання процесів відтворення на них.

Розглядаючи підприємство як мікросистему можна здійснити прогнозування поведінки цієї системи в умовах кризи та циклічності економіки.

Серед коливань, що мають меншу тривалість, особливу зацікавленість економістів викликають цикли, які пов'язані із оновленням активної частини основного капіталу. Саме на цих дослідженнях ми зосередимось більш детально.

Викладення основного матеріалу дослідження. Для розрахунків тривалості дослідження циклів використовують показники темпів приросту ВВП країни. Для визначення впливу середніх циклів на процеси відтворення розглянемо дві криві, в основу яких покладемо приріст темпів ВВП країни та приріст темпів інвестицій у основні засоби.

Вибір в якості одного із показників динаміки приросту темпів інвестицій в основні засоби викликаний тим, що потреба у розширеному відтворенні, забезпечується, крім амортизаційного фонду іще і додатковими джерелами фінансування цих процесів – інвестиціями у капітальні активи.

Більшість науковців схильні до думки, що середні цикли є наслідком укрупнення виробництва, що викликало потребу в інтенсифікації оновлення виробничого апарату та сприяло розширенню діяльності підприємств і сприяло більш швидкому оновленню основних засобів. Відкликом на цю ситуацію стало прискорення темпів НТП, які і виступили першопричиною виникнення середніх хвиль.

Рудий К.В. у своїй роботі зазначає, що дослідження середньострокових циклів може проводитися з використанням трьох моделей [6, с. 12]:

1) модель циклів темпів зростання – коли ділова активність оцінюється відносно попереднього рівня і яка передбачає розрахунок ланцюгових темпів приростів показників;

2) модель класичних бізнес-циклів – коли ділова активність оцінюється відносно статичної бази порівняння і яка передбачає розрахунок базисних темпів росту;

3) модель циклів зростання – ділова активність оцінюється відносно динамічної бази порівняння – економічного тренду, яким зазвичай є загальна тенденція зростання ВВП.

О. Кошій пропонує використовувати для розрахунків першу модель, побудовану на визначенні ланцюгових темпів приросту показників для визначення коливань ринкової кон'юнктури [Кошій].

Для з'ясування динаміки середньострокових циклів, здійснюються розрахунки темпів приросту ВВП України за період 1990-2009 роки (табл. 1).

Таблиця 1. Темпи приросту ВВП України за період 1990-2009 роки

Темпи приросту ВВП		% до попереднього року	
Роки	Темпи приросту ВВП	Роки	Темпи приросту ВВП
1990	-4,0	2000	5,9
1991	-8,7	2001	9,2
1992	-9,9	2002	5,2
1993	-14,2	2003	9,6
1994	-22,9	2004	12,1
1995	-12,2	2005	2,6
1996	-10,0	2006	7,3
1997	-3,0	2007	7,9
1998	-1,9	2008	2,1
1999	-0,2	2009	5,3

Джерело: за даними Державного комітету статистики України [Дані Держком 2000, 2005, 2008, 2009]

Для кращого сприйняття описаних у табл. 2 тенденцій, скористаємось рис. 1.

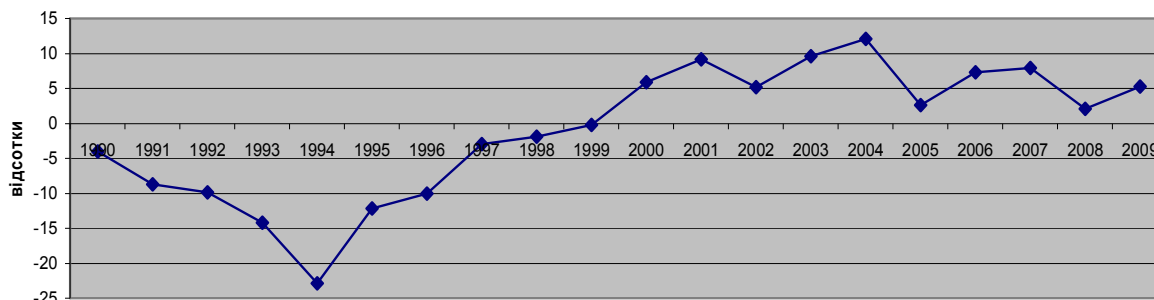

Рис. 1. Ланцюгові темпи приросту ВВП України за 1990-2009 роки (відсотки до попереднього року)

Одержана крива не дає можливість чітко дослідити середні цикли. Починаючи із 1991 року, економічні процеси в країні набували характеру різких змін, пов'язаних із руйнуванням старої економічної системи (адміністративно-командного типу) і переходом до нової (ринкової). Динамічні ряди ланцюгових темпів зростання ВВП мали тенденції, які складно математично описати. Кращим чином одержана крива дозволяє описати короткі цикли – цикли Д. Кітчина, які пов'язані із часовим лагом у русі інформації.

В сучасній літературі з вивчення циклів рекомендують використовувати третю модель, у відповідності до якої розрахунки проводяться через індекси фізичного обсягу ВВП. В запропонованій роботі динамічною базою порівняння обрано 1990 рік.

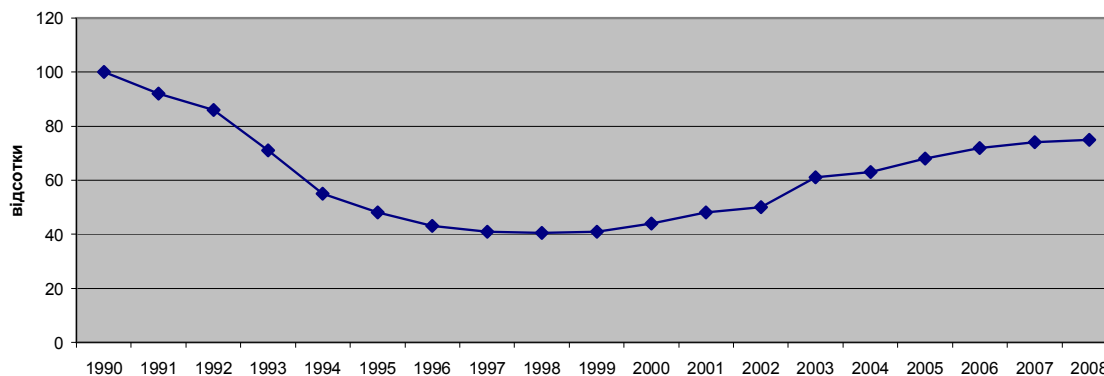

Рис. 2. Індекси фізичного обсягу валового внутрішнього продукту (відсотків до 1990 року)

[За даними Стат. щорічн.2000, 2008 та Держкомстату України]

Одержана крива дозволяє здійснити описання середнього циклу (циклу Жюгляра), але необхідно зазначити, що тривалість цього циклу в Україні більша, ніж визначена у літературі. Таку поведінку циклічності економіки України можна пояснити тривалим процесом, який супроводжував перехід від одних економічних відносин до інших, від адміністративно-командної системи до ринкової, різноспрямованим впливом держави на економічні процеси.

З 1991 року до 1995 року тривала фаза падіння, з 1996 до 1998 продовжувалась депресія. У 1998 році середній цикл досягнув дна, і починаючи з цього періоду відбувається підйом, фаза поживлення досягла піку у 2008 році.

Поворотними точками циклу можна визначити 1990 рік – найвища точка циклу (пік) та 1998 рік – найнижча точка циклу (дно). З 2008 року почалася чергова фаза стиснення (падіння) нового середнього циклу.

За існуючими науковими публікаціями тривалість середнього циклу коливається в межах 7-11 років, натомість для України тривалість циклу Жюгляра вища майже вдвічі. Так, фаза падіння (стиснення) складала практично 8 років, а фаза підйому (розширення) до наступної точки перегину – майже 9 років.

Пояснити це можна тим, що абсолютно ідентичних середньострокових циклів не існує, як і не існує їх "еталонного" зразка. Дослідження свідчать, що співвідношення фаз середньострокового циклу не є постійним, воно змінюється [4].

Варто зазначити, що Україна єдина із країн СНД, яка не досягла й досі рівня ВВП 1990 року.

Для визначення впливу інвестицій в основний капітал необхідно розрахувати у відсотках до базисного року індекси інвестицій за період, що досліджується, а для наочності зобразити його у вигляді графіку (рис. 3).

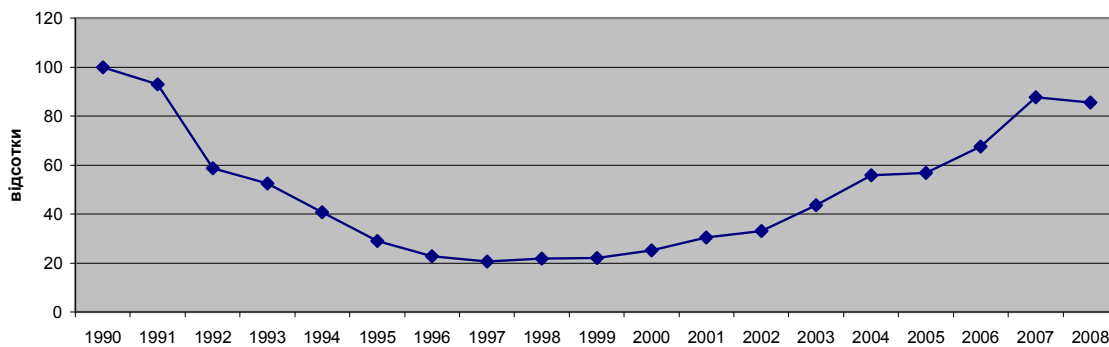

Рис. 3. Індеси інвестицій в основний капітал (відсотків до 1990 року)

Джерело: складено автором на основі обробки даних Державного комітету статистики України

Для визначення тенденцій, що характерні для динаміки індексів ВВП та індексів інвестицій в основний протікання середнього циклу накладемо капітал (рис. 4).

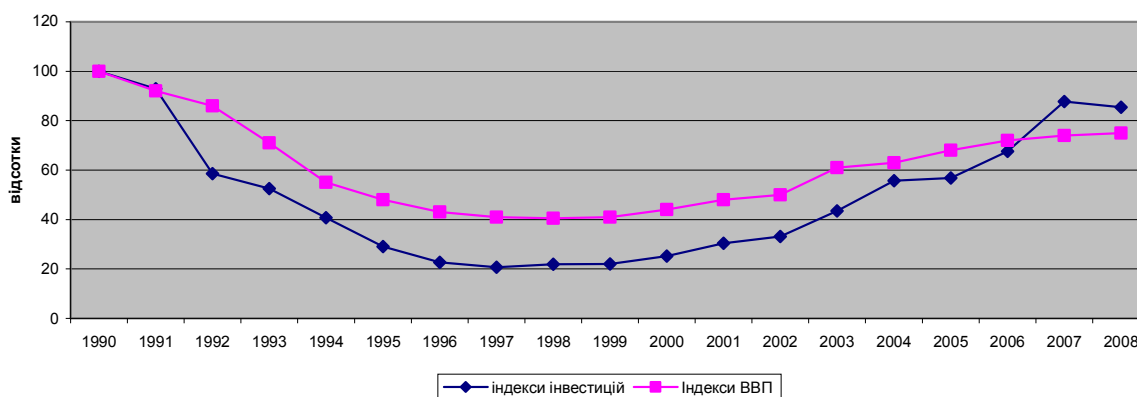

Рис. 4. Співвідношення зміни індексів інвестицій в основний капітал та ВВП України

Джерело: складено автором на основі обробки даних Державного комітету статистики України

Одержані результати свідчать про тенденції, що характерні для розвитку економіки країни під впливом середнього циклу. Тривалість середнього циклу підтверджена розрахунками, а визначені фази циклу в обох випадках співпадають як за тривалістю, так і за глибиною. Як видно падіння обсягів інвестування в основний капітал здійснює значний вплив на зміну ВВП. Причому ці зміни відбуваються практично синхронно.

Нами визначено залежність вартості зовнішнього фінансування та інвестиційної діяльності (інвестиції в основний капітал). Одержані дані свідчать про існування дуже щільного зв'язку між зміною інвестицій та ВВП країни. Середньоквадратичне відхилення складає 0,8784. Залежність носить лінійний характер.

Для розуміння співвідношення вартості кредитних ресурсів та динаміки ВВП нами побудовано дві криві (рис. 5).

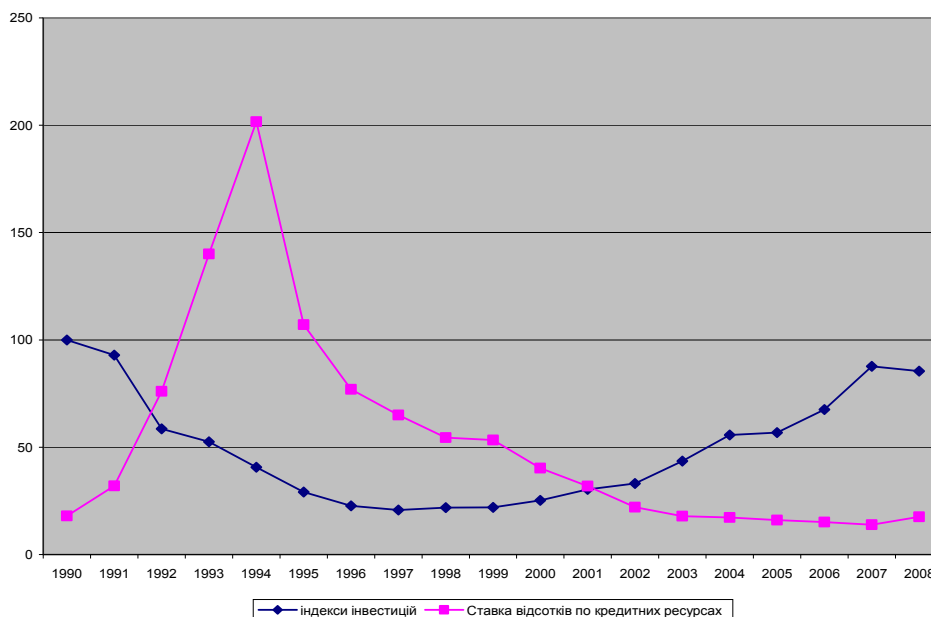

Рис. 5. Динаміка індексів інвестицій у основний капітал та ставка по кредитних ресурсах

Одержані результати дозволяють зробити висновки відносно можливостей реалізації політики відтворення на підприємствах харчової промисловості у відповідності до протікання середнього циклу (циклу Жюгляра). За основу беремо визначені тенденції та фази циклу, описані рис. 3 та 4. Одержані результати підтверджують висунуту нами раніше гіпотезу щодо впливу середніх циклів на відтворювальні процеси підприємств, але існують розбіжності щодо вартості джерел фінансуванні тієї, що склалась фактично в Україні в період, що досліджується, та тієї, яка мала б сформуватись, виходячи із циклічності розвитку економіки як результату дії середніх циклів Жюгляра.

Висновки та перспективи подальших досліджень.

Одержані дані свідчать про те, що формування вартості кредитних ресурсів в Україні значною мірою залежить від

дій держави з регулювання фінансового ринку, а політичні чинники відіграють значну роль в економіці країни. Крім того, перехід від однієї форми економічних відносин до іншої також вплинув на хід протікання економічних процесів в межах середнього циклу.

В той же час варто зазначити, що запропонований автором підхід щодо оптимізації процесів відтворення на підприємствах може бути використаний, оскільки тенденції, що відслідковуються, починаючи з 1994 року, цілком достовірно відображають ті, що описані в економічній літературі.

Такий підхід дає можливість прогнозувати найкращий час для придбання основних засобів при плануванні процесів відтворення.

Таблиця 2. Взаємозалежність фаз циклу та процесу відтворення основних засобів

Фаза економічного циклу	Період	Вартість засобів праці	Доступність зовнішніх джерел фінансування		Вплив фази циклу на процес відтворення	
			за одержаними результатами	за результатами, висвітленими у літературних джерелах	за одержаними результатами	за результатами, висвітленими у літературних джерелах
Криза (падіння)	1990-1995	Поступове здешевлення засобів праці	Стрімке зростання вартості зовнішніх джерел фінансування	Поступове зниження вартості зовнішніх джерел фінансування	Дестимулююча роль високої вартості інвестицій, звуження процесів відтворення	Стимулювання інвестицій у нові підприємства, технології, обладнання
Депресія	1996-1998	Дешеві засоби праці	Поступове зниження вартості зовнішніх джерел фінансування	Низька вартість зовнішніх джерел фінансування	Активізація на ринку засобів праці, орієнтація на просте відтворення	Формування нових пропорцій відтворення, початок впровадження інновацій
Пожвавлення	1999-2007	Зростання вартості основних засобів	Поступове зростання вартості зовнішніх джерел фінансування	Поступове зростання вартості зовнішніх джерел фінансування	Формування нових пропорцій відтворення, початок впровадження інновацій	Розширене відтворення
Підйом	2007-2008	Найвища вартість основних засобів	Стабілізація вартості зовнішніх джерел фінансування	Найвища вартість зовнішніх джерел фінансування	Короткий період розширеного відтворення, який провокує зміну пропорцій відтворення	Зростання інвестицій та реального капіталу, після піку розширеного відтворення відбувається поступове порушення пропорцій відтворення

Розроблено автором

Таким чином можна зробити висновок, що існуюча державна політика не виступає стимулом покращення економічної ситуації в країні, а скоріше виступає чинником дестабілізації економічних процесів. Крім того, тривала фаза падіння та короткий період підйому також формують викривленні пропорції відтворювальних процесів.

Список використаної літератури:

1. Аукционек С. Дискуссионные вопросы теории цикла. – М.: Изд. ИМЭ и МО РАН, 1990.
2. Гринин Л.Е., Коротаев А.В. Глобальный кризис в ретроспективе: От Ликурга до Алана Гринспена. М.: УРСС, 2010 – 336 с.
3. Кондратьев Н. Большие циклы конъюнктуры и теория предвидения. Избранные труды. М.: Экономика, 2002.
4. Кошій О.В. Оцінювання та прогнозування кон'юнктури ринку молочних продуктів України / Кошій О.В. // Монографія. – Луцьк, 2009. – 534 с.
5. Митчелл У. Экономические циклы: Проблема и ее постановка. – М. – Л.: Госиздат, 1930.
6. Рудый К.В. Циклы в современной

- экономике / Рудый К.В. – М.: Новое знание, 2004. – 109 с.
7. Статистичний щорічник України за 2008 рік. / а ред. О.Г. Осауленка. – К.: ДП "Інформаційно-аналітичне агентство" 2009. – 566 с.
8. Хансен Э. Экономические циклы и национальный доход. Пер с англ. М.: Изд-во иностранной литературы. – 1951. [Електронний ресурс] <http://ek-lit.narod.ru/neoksod2.htm>.

ЛЕВИЦЬКА Інна Ванадівна – кандидат економічних наук, доцент, завідувач кафедри туризму та готельно-ресторанної справи Вінницького торговельно-економічного інституту Київського національного торговельно-економічного університету

Наукові інтереси:

- особливості використання основних засобів на підприємстві
- економічні цикли